

Неузгодженою на цей час залишається взаємодія контролюючих органів, від яких залежить контроль якості та безпеки продуктів харчування в Україні. Сьогодні виробників контролюють Держстандарт і МОЗ України, а торгівлю – Держспоживзахист. Якість імпортованих товарів, що завозяться на територію України, контролюються всіма зазначеними органами, але, незважаючи на це, посправжньому надійної перепони неякісним та небезпечним товарам на кордоні немає. Оскільки діюча система сертифікації імпортованих товарів є неефективною, тому потребує розробки нормативний акт щодо єдиного порядку надходження товарів на територію України.

У подальшому мова може йти про кодифікацію законодавства, яке охоплює регулювання всього комплексу питань консюмеризму. Відповідно до Закону України "Про захист прав споживачів" (2, ст. 3) споживач має право: на державний захист своїх прав, гарантований рівень споживання, належну якість товару, безпеку товару, необхідну інформацію про товар, відшкодування матеріальних та моральних збитків, звернення до суду, об'єднання в суспільні організації споживачів. Права передбачають їх захист, і, насамперед, з боку держави, а звідси і відповідальність за порушення цих прав. Захист прав споживачів – це законодавча, адміністративна та судова охорона інтересів споживачів товарів та послуг, головним чином, від їх порушення виробниками продукції (виконавцями робіт, послуг) і продавцями. У зв'язку з цим з'явився самостійний напрям права – споживче право, яке є сукупністю норм, правил, інструкцій, спрямованих на захист прав споживачів на ринку товарів та послуг.

УДК 657.631 : 311.15

Н. Ковтун, д-р екон. наук, проф.

МЕТОДИ ІНДИКАТИВНОЇ ОЦІНКИ МОЖЛИВОГО ШАХРАЙСТВА У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

Здійснено узагальнення і класифікацію методів виявлення і прогнозування можливих фінансових махінацій, детально розглянуті можливості і сфера застосування цих методів і запропонована система індикативного оцінювання фінансового шахрайства.

Ключові слова: фінансове шахрайство, закон Бенфорда, економіко-статистичні методи, психофізіологічні методи.

На основі обобщення способов и приёмов выявления финансового мошенничества осуществлена классификация методов выявления и прогнозирования возможных финансовых махинаций, детально рассмотрены возможности и область применения этих методов и предложена система индикативного оценивания финансового мошенничества.

Ключевые слова: финансовое мошенничество, закон Бенфорда, экономико-статистические методы, психофизиологические методы.

The article carries out a generalization and classification of exposure and forecasting methods of possible wheeler-dealer finance. Also the article provides in detail the possibilities and scope of application of these methods and suggests the system of indicative estimation of the wheeler-dealer finance.

Keywords: wheeler-dealer finance, law of Benford, statistical methods, psychological methods.

Висловлення: "Усе таємне рано чи пізно стає явним" [1], що належить старогрецькому філософу Сократу, який жив 469 р. до н. е. і вчення якого знаменувало поворот у філософії – від розгляду природи і світу він перейшов до розгляду людини – знайшло відповідне відображення у Євангеліє від Марка (гл. 4, ст. 22) і від Луки (гл. 8, ст. 17) у словах: "Бо немає нічого таємного, що не стало би явним, ні сокровенного, що не стало би відомим і не виявилось б" [2, 3]. Ідея античного філософа могла би стати базовим принципом при розробці концепції боротьби з шахрайством у фінансовій сфері. На превеликий жаль серйозних публікацій на тему індикативної оцінки можливого фінансового шахрайства у вітчизняних наукових виданнях немає. Окремі питання фінансових махінацій можна зустріти у масових публікаціях, де мова більше іде про методи боротьби, а не методи виявлення і про наслідки фінансових махінацій. В наслідок фінансового шахрайства підприємства несуть значні збитки, що наносить величезну шкоду як суспільству, так і державі. Вважається, що від 10% до

Підсумовуючи слід зазначити, що формування інституту довіри в Україні, який є свідченням того, що ринкова економіка набула цивілізованого рівня відносин між його суб'єктами, неможливо без реалізації принципу: "довіряй, але і перевіряй". Саме тому ретельний аналіз досвіду формування інституту довіри в системі забезпечення якості споживання та захисту прав споживачів, що є незаперечним здобутком країн цивілізованого ринку є важливою ланкою наукового забезпечення розвитку цих процесів у вітчизняних умовах в контексті загального якісного поглиблення процесу ринкового реформування та посилення соціальної відповідальності бізнесу.

1. Гесць В.М. Взаємодія довіри і розвитку // Економічна теорія. – № 3. – 2002. – С. 3-16.
2. Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег. – К.: Основи, 2005. – 187 с.
3. Сатт Д. Психология потребителя. – СПб.: Питер, 2003. – 446 с. – (Практическая психология).
4. Robbins L. Political Economy: Past and Present. – New York, 1976. – 276 p.
5. The Consumer Society. – London, 1977. – 332 p.
6. Ромат Є.В. Словник основних рекламних і маркетингових термінів. – Х.: Студцентр, 2003. – 56 с. – (Бібліотека журналу "Маркетинг і реклама").
7. Герасимова С.В. Узагальнення підходів до визначення консюмеризму як соціально-економічної категорії // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 12. – С. 76–79.
8. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний – К.: Вид. центр "Академія", 2000. – Т. 1. – 864 с.
9. Закон України "Про захист прав споживачів" // Закони України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – Т. 1. – С. 392-409.
10. Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" // Закони України. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. – Т. 7. – С. 197-221.
11. Про соціально-економічне становище України за січень 2007 року. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – 120 с.

Надійшла до редколегії 08.02.11

20% усіх вимог на виплату страховок фабрикується шахрайським шляхом. В результаті, за даними New York Central Mutual, тільки у Сполучених Штатах страхови галузь втрачає близько 20 млрд дол. щорічно. За даними експертної компанії Cassidy, втрачає, викликані махінаціями з кредитними картками, оцінюються в 1 млрд за рік, а за даними експертів Steele, відмивання грошей щорічно коштує державам приблизно 500 млрд дол.

Боротися з явищами такого порядку і таких масштабів не проста задача, але цілком реальна. Зрозуміло, можна найняти цілу гвардію аудиторів-контролерів і запустити їх на пошуки можливих фінансових махінацій, але для цього потрібний величезний обсяг фінансових, матеріальних і людських ресурсів, а також багато часу. А час – це гроші. Оперативність в забезпеченні такого роду інформацією є головним чинником організації ефективного контролю і прогнозування шахрайства. В даному випадку, як ніколи, потрібен комплексний підхід до пошуку і підборі ефективної методики виявлення можливих фінансових зловживань на основі принципу сис-

темності. В основу повинен бути покладений системний підхід, який побудований на основі триєдності задачі: математична, економічна і психологічна, а це, відповідно, передбачає певні вимоги до рівня кваліфікації, знань, вмінь і навичок фахівця, діяльність якого буде спрямована на пошук можливих фінансових махінацій. На цьому і буде зосереджена наша увага в даній роботі.

Ще в середині минулого століття ревізори при перевірці документів використовували такий прийом: підраховували кількість трійок і вісімок, а також одиниць і четвірок документах. Якщо вісімок або четвірок було більше – можна було припустити, що частина з них починали своє життя трійками або одиницями відповідно, і тоді контролер озброювався лупою і арифмометром. Правду кажучи, ефективність такого методу дуже низька, але альтернатив йому практично не було [4]. Поява комп'ютерів ознаменувала перехід до нової ери – інформаційно-аналітичної. Комп'ютерне забезпечення надало можливість аналізувати великі обсяги даних.

Метою роботи є класифікація методів виявлення і прогнозування можливих фінансових махінацій на основі узагальнення способів і прийомів виявлення фінансового шахрайства, визначення можливостей і сфер застосування цих методів, пропозиції щодо системи індикативного оцінювання можливого фінансового шахрайства.

Враховуючи комплексність проблеми і використовуючи принцип триєдності задачі, всі існуючі методи виявлення можливого обману слід розділити на три групи: суто математичні; аналітичні або економіко-статистичні; психологічні.

Почнемо з математичних методів. Ще у 1881 році астроном С. Ньюкомб, працюючи з книгою таблиць логарифмів, виявив, що сторінки на початку книги заслинені сильніше, ніж інші сторінки. Така дивність спостерігалася не лише на одному конкретному екземплярі але і на більшості інших. Розмірковуючи на цю тему, Ньюкомб дійшов висновку, що це не може бути простим збігом обставин, що призвело до відкриття закону розподілу чисел. Згідно закону, якщо випадково вибрати будь-яке число з таблиці, що містить фізичні значення або статистичні дані, вірогідність того що воно буде починатися з одиниці, приблизно складає 0,301. Тільки півстоліття потому американський фізик Ф. Бенфорд вирішив піти далі. Він проаналізував довідкові дані про площі поверхні 335 річок, хімічних параметрах тисяч хімічних сполук, номерах будинків з адресного довідника, результатах бейсбольних матчів. Результатом став висновок про те, що має місце одна і та ж сама закономірність: чисел, що розпочинаються з одиниці, значно більше, ніж чисел, які розпочинаються з будь-якої іншої цифри, яка може бути виражена математично у такий спосіб [4]:

$$p = \lg(n+1) - \lg(n) \quad (1.1)$$

Ф. Бенфорд назвав цю закономірність "законом аномальних чисел", а закон, відкритий ним, отримав назву Закон Бенфорда. Однак практичного застосування він так і не знайшов, залишаючись в розряді математичних курйозів. І тільки чверть століття потому, у 1961 р., Р. Пінкхем помітив, що Закон Бенфорда працює за будь-якої одиниці виміру. Тобто, якщо ціни, виражені в гривнях, відповідають розподілу Бенфорда, то це не зміниться навіть, якщо їх перерахувати в долари, рублі або в євро. У 1986 р. фізик Д. Лемонс помітив дуже просту річ: калюж більше, ніж ставків, а ставків більше, ніж океанів. На економічній же мові Закон Бенфорда можна описати таким чином: маленьких проводок на маленькі суми більше, ніж на великі. Чому так відбувається закон не пояснює, оскільки він є емпіричним, але відбувається все саме так. На це звернув увагу й американський математик М. Нігрині відмітивши, що

Закону Бенфорда повинні дотримуватися не лише площі річок, але й числа в податкових деклараціях і дані бухгалтерського обліку. У 1997 р. Нігрині і Миттермайер розробили шість математичних тестів, заснованих на Законі Бенфорда. Ці тести першими були введені в практику міжнародною аудиторською компанією "Ернст і Янг" для аналізу і виявлення нерегулярності у діяльності проведеної аудиту [4].

Так, якщо набір даних є результатом природної течії подій, тобто присутні в природі "самі по собі" то вони відповідатимуть Закону Бенфорда. Закону Бенфорда відповідають такі послідовності:

- номери платіжних доручень від різних покупців (уся сукупність);
- суми платежів від покупців;
- суми в авансових звітах;
- залишки товарів на складах;
- номери будинків в адресах клієнтів.

Не відповідають Закону Бенфорда не природні, штучні системи:

- поштові індекси;
- номери телефонів (перші цифри – номер АТС);
- виграшні номери в лото і рулетку (тут цифри – лише символи, їх легко можна замінити, наприклад, на літери);
- будь-які об'єми даних розмір яких недостатній для застосування статистичних методів;
- суми платежів від покупців і об'єми замовлень, якщо продається декілька позицій однієї номенклатури.

Тести можуть проводитися як на відповідність Закону Бенфорда так і на невідповідність. Існують декілька видів тестів:

- 1) аналіз "першої цифри" і "другої цифри";
- 2) аналіз "першої і другої цифри";
- 3) аналіз "з першою по третю цифру";
- 4) аналіз "округлення";
- 5) аналіз "дублікатів" [4].

Ідея всіх тестів одна: якщо внаслідок дослідження і побудови послідовності цифр емпіричних даних виявлені значні розбіжності з еталонними значеннями, то це є сигналом на проведення спеціального дослідження, яке виявить причину появи таких розбіжностей. Тести на відповідність закону Бенфорда можуть бути застосовані: при внутрішніх розслідуваннях, податкових перевірках, зовнішньому аудиті, контролінгу, оцінці. Це дозволить виявити: шахрайство; ненавмисні помилки, що часто зустрічаються; операційну неефективність (наприклад, занадто велика кількість операцій з малими сумами); систематичні спотворення таких операційних даних, як: суми бухгалтерських проводок; суми страхових виплат; вартість гарантійного ремонту; суми виставлених рахунків; об'єми поставок; суми в податкових деклараціях.

Однак треба зауважити, що використання тестів вимагає наявності значних обсягів інформації, тобто може бути застосовано тільки на підприємствах з інтенсивною операційною діяльністю внаслідок чого утворюються великі масиви даних.

Друга група методів – це аналітичні методи. Оскільки фінансове шахрайство є дуже поширеним явищем у всьому світі, то фахівці стверджують, що більшість фінансових махінацій можна виявити тільки застосовуючи автоматизовані аналітичні методи роботи з інформацією.

Аналітичні методи можна розділити на дві групи: це традиційні і автоматизовані методи. Традиційні методи засновані на проведенні індивідуальних розслідувань з можливим застосуванням комп'ютерних технологій, а також на навчанні і підтримці клієнтів. Автоматизовані методи виявлення і запобігання шахрайству засновані на застосуванні комп'ютерних технологій, за допомогою

яких істотно полегшується підготовка звітів про так звані виняткові ситуації. У них події, що задовольняють тим або іншим заздалегідь визначеним критеріям, отримують спеціальну позначку. Наприклад, технології data mining ("засоби добичі даних"). Вони дозволяють автоматизувати і ефективніше використовувати додаткові дані, отримані з детальних звітів для виявлення і прогнозування шахрайства шляхом застосування складного і статистично достовірного аналізу [5].

Традиційні методи економічного аналізу засновані на обліці взаємозв'язку і взаємообумовленості різних економічних показників, які в умовах нормальної економічної діяльності пов'язані між собою. Взаємозв'язок показників має, як правило, усталений характер і обумовлений взаємодією економічних процесів. При скоєнні економічних злочинів взаємозв'язок і взаємообумовленість показників порушується. Економічний аналіз дозволяє розкрити причини відхилень від нормальної економічної діяльності.

Існують такі методи виявлення невідповідностей економічних показників, що використовуються для виявлення економічних злочинів:

- метод пов'язаних зіставлень;
- метод спеціальних розрахункових показників;
- метод стереотипів;
- метод скорегованих показників.

Передумовою використання методу пов'язаних зіставлень є гіпотеза про неминучість порушення взаємозв'язків між зв'язаними показниками при взаємодії події злочину з тими, що відбуваються в складній економічній системі підприємства матеріальними процесами. Протириччя можуть бути виявлені в зміні таких пар показників: споживання електроенергії на технологічні потреби і випуск продукції; розмір прибутку і обсяг виробництва продукції; споживання сировини і випуск продукції тощо.

На основі використання ідеї пов'язаних зіставлень розроблено низку конкретних методів, що довели свою ефективність при виявленні приховання прибутків від оподаткування і відмивання грошей [6].

Метод спеціальних розрахункових показників полягає у визначенні аналітичних показників на основі звітних даних або інших джерел інформації з метою зменшити або виключити вплив чинників, пов'язаних із злочиним. Застосування цього методу засноване на наступних передумовах. Існує можливість, по-перше, виділення такого показника, який обов'язково змінюється під впливом події злочину; по-друге, розрахувати значення цього показника за умов нормально працюючого підприємства. Такий показник дістав назву спеціального розрахункового. Наявність розриву між фактичним і еталонним значеннями спеціального розрахункового показника може зв'язуватися з можливою подією злочину.

Метод стереотипів заснований на виявленні алогічних зв'язків, які отримали віддзеркалення в економічних показниках. Алогічний зв'язок в економічних показниках, що до певної міри відображає особливості певного способу скоєння злочину, позначається терміном "стереотип". Цей метод виходить з цілісного підходу до події злочину як реальної сукупності певним чином організованих дій і процесів і розрахований на пошук незвичайних залежностей між економічними показниками які відбивають внутрішню структуру і зовнішні зв'язки події злочину і досить рідко зустрічаються в звичайних умовах економічної діяльності.

Метод скорегованих показників полягає в зіставленні економічних показників з чинниками зовнішнього середовища, в якому функціонує це підприємство. Цей метод

може бути використаний при порівнянні цін, тарифів, по яких реалізуються товари з середньо ринковими.

Автоматизовані методи добичі даних передбачають використання засобів добичі даних і принципово відрізняються від традиційних, оскільки далеко виходять за рамки простих звітів про виняткові ситуації. Ці засоби виявляють підозрілі випадки на основі моделей ситуацій, що дозволяють зробити імовірнісне припущення про шахрайство. До таких випадків належать:

- незвичайні величини даних, яким-небудь чином що відрізняються від норми.
- незвичайні взаємозалежності між величинами даних або записами.

- зміни в поведінці контрагентів.

Побудова моделей ситуацій базується на статистичних методах аналізу інформації таких як:

- аналіз викидів;
- виявлення незвичайних значень;
- виявлення незвичайних залежностей.

При аналізі викидів для їх виявлення в черзі змінних, що неперервно змінюються, може бути застосовано співставлення середнього значення і стандартного відхилення, а також представлення даних у вигляді різних графіків і діаграм.

Виявлення незвичайних записів досягається за рахунок порівняння їх з даними референтної групи, що були спеціально забрані. Тут слід бути дуже обережним при підборі референтної групи, щоб не допустити непорівнянності даних внаслідок нерепрезентативності референтної групи.

На наявність незвичайних залежностей можуть вказувати дві або більше записи, що мають однакові значення деяких змінних. Наприклад, записи про угоди, в яких беруть участь компанії з різними іменами, але однаковими адресами. Чи записи про угоди з різними земельними ділянками, але з одними і тими ж покупцями, продавцями і агентами.

Пошук записів, що майже дублюються, тобто таких записів, змінні в яких – за наявності можливих незначних відмінностей – містять в основному ідентичну інформацію.

Якщо в ланцюжку записів відстежується певна логіка, наприклад, у інсценованих дорожньо-транспортних подіях, методи виявлення шахрайства вимагають чіткої ідентифікації взаємозв'язку між записами. У простому варіанті цей взаємозв'язок може виражатися в конкретному записі, як у випадку коли жертви ДТП зверталися по допомогу до одного і того ж самого лікаря.

Виявлення численних проміжних записів. Характерний приклад: група людей послідовно перепродає удома один одному за все вищою ціною. Ця операція може служити підготовчим етапом для отримання фіктивної застави або страховки нерухомості.

Реалізація цих методів можлива лише за умов автоматизації процесу. Наприклад продуктів SAS – засобів, які дозволяють виявити і запобігти шахрайству. SAS Institute – це міжнародна компанія, одна з основних розробників аналітичного програмного забезпечення і рішень класу Business Intelligence. Компанія SAS заснована в 1976 році. Спочатку назва SAS – це акронім від Statistical Analysis System, яка з часом стала використовуватися в якості власного імені як самої компанії, так і її продуктів тих, які вже давно вийшли за межі простих інструментів статистичного аналізу. За допомогою цих продуктів можна також здійснювати імовірнісну оцінку можливості шахрайства, застосовуючи складні і ефективні статистичні і математичні методи. Для цього на підставі характеристик отриманих після ідентифікації конкретних випадків шахрайства, складається "інфор-

маційний портрет" для кожного типу шахрайства, який потім використовується для виявлення і запобігання потенційним шахрайствам.

Для оцінки специфічних даних що дозволяють підозрювати шахрайство, застосовуються прогностичні методи. Залежно від вибраного типу аналізу, прогнози бувають чисельними або текстовими.

По мірі накопичення прогностичних "моделей" шахрайства проводять оцінку інформації вже накопиченою у базах даних, на предмет виявлення шахрайських транзакцій, не встановлених раніше. Крім того, функція прогнозу може використовуватися в режимі реального часу для виявлення шахрайської транзакції напередодні або в момент її проведення.

Оперативність і вірогідність виявлення шахрайства збільшується синхронно зі зростанням об'ємів даних, а тому повинна випереджати розвиток технологій шахрайства. Томас Бокль казав: "Істинне знання полягає не в знайомстві з фактами, які роблять людину лише педантом, а у використанні фактів, що робить його філософом".

Не менш ефективним додатковим засобом, а іноді і визначальним є психофізіологічні методи виявлення обману. За словами Поля Декурселя: "Рум'янець – це ліврея скромності, соромливості і... брехні". Там, де не працює математика або є певні обмеження у застосуванні аналітичних методів дуже потужною зброєю виступає психологія обману.

Всі психофізіологічні методи діляться на дві групи: 1) невербальні методи; 2) вербальні методи.

Невербальний рівень включає аналіз міміки, жестів, мікрорухів і зовнішніх проявів діяльності внутрішніх органів. Вербальний включає як логічний аналіз отриманої інформації, так і співвідношення вимовних слів з сигналами невербального рівня.

З давнини люди намагалися, вивчаючи міміку, робити висновки про думки людини. Вважалося, що досить повну і правдиву інформацію про наміри людини може дати спостереження за його очима. Наприклад, от як описує Омеляна Пугачова молодий Грін'юв в повісті А.С. Пушкіна "Капітанська донька": "...живі великі очі так і бігали. Обличчя його мало досить приємний вираз, але крутіське". Таким чином, бігаючи очі вважались ознакою нещирості і схильності до обману.

При цьому потрібно пам'ятати, що незважаючи на усе своє різноманіття, міміка все ж таки бідніше за спектр людських думок і переживань, а це означає, що один і той самий вираз обличчя може відповідати різним душевним станам і мати різні тлумачення. Візьмемо, наприклад, вислів "жмурити (зшурити, примружити) очі". Воно має декілька тлумачень: вираження хитрості; презирство, невдоволення або роздратування; недовіру.

Ці приклади з книги А.А.Акишина та ін. "Жести і міміка в російській мові", доводять, що правильне тлумачення душевних переживань людини можливе тільки на підставі аналізу сукупності усієї його міміки, жестів, тембру голосу, ритму дихання та інших невербальних сигналів [8].

Сказана брехня може супроводжуватися характерними жестами. Так жест "прикриття рота рукою" найвиразніше проявляється у маленьких дітей, але він має місце й у дорослих, правда у видозміненій формі: у вигляді дотику до куточків губ або носа. Алан Піз пише: "Якщо цей жест використовується людиною у момент мови, це свідчить про те що він говорить неправду. Проте якщо він прикриває рот рукою у той момент, коли ви говорите, а він слухає, це означає, що він відчуває, як ви брешете" [9].

Інший психолог – Десмонд Моріс, помітив, що брехня викликає відчуття свербіння в ніжних м'язових тка-

нинах. Можливо, саме тому деякі люди відтягують комірець сорочки, коли вони брешуть і підозрюють, що їх обман розкритий.

А. Піз ставить питання: чи "можлива підробка мови тіла"? Відповідь на це питання – ні, оскільки в цьому випадку людину видає відсутність конгруентності (повної відповідності) між жестами, мікросигналами організму і сказаними словами.

Дослідження із застосуванням уповільненої кінозйомки показали, що ці мікрожести проявляються тільки частку секунди і помітити їх можуть або фахівці з комунікації або люди з добре розвинутою інтуїцією. Проте більшість з нас на підсвідомому рівні можуть помічати невідповідність між вербальною і невербальною інформацією, і проблема полягає лише у усвідомленні і інтерпретації цього факту.

Цей випадок, описаний С. Кульком в книзі "Коли духи відступають", стався на острові Мадагаскар. В одному племені сталося убивство. Підозрюваних були близько трьох десятків. Для пошуку вбивці був запрошений відомий в окрузі чаклун. Чаклун вишикував підозрюваних перед вогнищем, скрутив шю червоному півню, обскуб його, спалив пір'я, а тушку обмазав білим попелом, оголосивши що той, хто винен в смерті захворіє і помре, доторкнувшись до півня. Потім він обійшов усіх підозрюваних, кожен з яких поклав руку на півня. Далі чаклун наказав убити білу курку, а її кров'ю обмазав собі обличчя. Знову обійшов шеренгу, наказавши витягнути руки долонями догори, повернувся до вогнища, сів на землю спиною до присутніх і гадав на камінчиках і кістках більше години. Після чого сказав, що винні двоє і назвав їх. Один зізнався, а другий припустився тікати, підтвердивши цим свою провину. Насправді усі магічні маніпуляції чаклун робив про людське око. Секрет полягав у півні, який був обмазаний попелом. Ті, хто не були винні, доторкнувшись до півня, і на їх пальцях залишався білий слід, а вбивці, налякани чаклуном, тільки робили вигляд, що торкаються тушки, і руки їх залишилися чистими. Дійсно правий був Конфуцій, коли говорив: "Хочеш підкорити собі народ – замуч його ритуалами".

Таким чином, на сьогодні існує цілий спектр методів і прийомів, які дозволяють виявити фінансові махінації. Методи виявлення можливого шахрайства у фінансовій сфері можна розділити на три групи: математичні, аналітичні і психофізіологічні. Однак лише комплексне їх застосування на принципах системного підходу забезпечує належний ефект і дає можливість не лише виявляти, а і прогнозувати шахрайство у фінансовій сфері.

Так, Закон Бенфорда дозволяє не лише відшукати аномалії в статичних даних, але й організувати постійний моніторинг операційної діяльності як у вартісних, так і в натуральних величинах. Цей закон є формальним, а тому усі перевірки можуть бути повністю автоматизовані. Це дозволяє перевіряти достовірність абсолютно усіх операційних даних без залучення додаткових людських ресурсів. Аналітичні методи виявлення і запобігання шахрайству засновані на застосуванні комп'ютерних технологій, що дозволяє автоматизувати процедуру пошуку, а також ефективно використовувати додаткові дані для виявлення і прогнозування шахрайства на базі методів статистичного аналізу. І врешті решт, психофізіологічні методи є додатковим ефективним засобом виявлення обману із застосування вербальних і невербальних технологій, які основані на принципі, що, як правило, людину, яка намагається щось приховати, викривають не стільки проникливі слідчі або хитромудрі прилади, скільки його власний страх, який з головою видає обман.

1. Высказывания Сократа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cirota.ru/forum/view.php?subj=86211/> – Назва з екрана. 2. Новый Завет. Евангелие от Марка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fictionbook.ru/author/zavet_noviyyi/evangelie_ot_marka/read_online.html?page=1/. – Назва з екрана. 3. Евангелие от Луки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biblia.org.ua/bibliya/lk.html/> – Назва з екрана. 4. Аномальные цифры финансовых махинаций. Антон Бурцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.buhgalteria.ru/article/2522/> – Назва з екрана. 5. Ищите необыкновенное в обыкновенном. Инна Андреева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/press/boss/2002-08/25.shtml/> – Назва з екрана.

экрана. 6. Танасевич В.Г., Орлов Я.В., Шрага И.Л. Проблемы выявления хищений // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 23. – М.: 1975. – 103 с. 7. Коттке К. "Грязные" деньги – что это такое?: Справочник по налоговому законодательству в области "грязных" денег. – М.: Издательство "Дело и Сервис", 1998. – 466 с. 8. Акишина А.А., Кано Х., Акишина Т. Е. Жесты и мимика в русской речи. Лингвострановедческий словарь. – М.: Красанд, 2010. – 152 с. 9. А. Пиз. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/76776/read/> – Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 08.02.11

УДК 316.3; 316.42

Г. Филлюк, д-р екон. наук, доц.

КОНКУРЕНТНО-МОНОПОЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Досліджено діалектику взаємодії конкуренції і монополії в економічній системі в умовах глобалізації. Розкрито економічні наслідки такої взаємодії.

Ключові слова: конкуренція, монополія, ринкова структура, глобалізація, конкурентне суперництво.

Исследована диалектика взаимодействия конкуренции и монополии в экономической системе в условиях глобализации. Раскрыты экономические последствия такого взаимодействия.

Ключевые слова: конкуренция, монополия, рыночная структура, глобализация.

The paper examines dialectics of interaction between competition and monopoly in economic system under globalization conditions. Economic consequences of this interaction are exposed.

Keywords: competition, monopoly, market structure, competitive rivalry, globalization.

Актуальність поставленої проблеми полягає в тому, що, глобалізація економіки зумовлює зміну характеру взаємодії окремих економічних одиниць на всіх рівнях господарювання – від суперництва до співробітництва між собою та із своїм зовнішнім оточенням, і навпаки. Це об'єктивно спричиняє зміну специфіки, причин і закономірностей прояву конкуренції і монополії, їх трансформацію.

Проблематика конкуренції і монополії в економічній системі порушується такими визнаними вітчизняними фахівцями як В. Базилевич, А. Ігнатюк, О. Костусев, В. Лагутін, Ю. Уманців, А. Чухно та ін. Віддаючи належне напрацюванням цих вчених-економістів, слід зазначити, що динаміка глобалізаційних процесів, складність та поглиблення глобалізаційних змін потребують переосмислення, зокрема, і таких феноменів економічного життя суспільства як конкуренція і монополія в їх нерозривному зв'язку та взаємодії.

Мета дослідження – розкрити причини та природу особливостей прояву конкурентно-монопольних тенденцій, особливості їх трансформації в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу почнемо з того, що взаємодія між конкуренцією та монополією, їх трансформація одна в іншу, набувають наступних специфічних форм та особливостей.

1. Конкуренція втрачає класичні форми і стає глобальною за характером. Вона вже не заохочує тих, хто відстає, не спонукає їх до нарощування порівняльних переваг, як це було до 70-х років ХХ ст., а знищує багатьох із тих, хто за інших умов мав би можливість вижити. За свідченнями дослідників, у сучасній економіці чітко простежується перехід від використання порівняльних переваг, зумовлених низькими затратами на робочу силу і природні ресурси, до конкурентних переваг, які ґрунтуються на розвинутому інноваційному середовищі, нових організаційно-інституційних формах, унікальних товарах і технологіях, що вимагає розробки відповідних інструментів забезпечення конкурентоспроможності [1, с. 32]. Причому це стосується не тільки підприємницьких структур, але й цілих країн. Відповідно, мірилом ефективності внутрішньої економіки стає її конкурентоспроможність на світовому ринку. Сьогодні спостерігається загострення конкурентної боротьби між окремими державами, яка, на перший погляд, виступає наслідком тих чи інших політичних рішень, хоча насправді головні причини – економічні [2, с. 82–92].

Тим часом немає підстав вважати, що світова економіка в тенденції однозначно прямує до ринку вільної конкуренції. Системна конкуренція породжує нові, окрім долара, сильні світові валюти, на основі яких формуються нові регіональні центри світової економіки. Відповідно, системна конкуренція здійснюється на загальному фоні рівноваги курсів світових валют. Звідси можливість акцентування різних конкурентних компонентів всередині зон світової економіки, що роблять ці зони досить стійкими. Завдяки такій стійкості світовий ринок долає монополію розвинутих країн, формуючи олігопольні структури.

Відмітною рисою сучасної глобальної економіки стає міжнародна кооперація, яка характеризується не тільки здатністю господарюючих суб'єктів до об'єднання. За певних умов вона може виконувати цілком протилежну функцію – роз'єднання. Як підкреслював російський економіст П. Зав'ялов, "міжнародна кооперація слугує вагомою зброєю конкурентної боротьби між промисловими монополіями різних країн. Будучи за своєю об'єктивною природою засобом об'єднання зусиль виробництва, яке дедалі більше диференціюється для досягнення спільних кінцевих результатів, кооперація в умовах капіталізму нерідко перетворюється на свою протилежність, посилюючи процеси роз'єднання виробників різних країн, вона веде до жорсткої конкурентної боротьби" [3, с. 3].

2. Трансформуються механізми конкуренції, її форми і методи. Лібералізація національних економік та інтенсифікація процесів глобалізації призводять до модифікації форм і методів конкуренції, її переходу від внутрішньогалузевої, предметної та міжфірмової форм до функціональної міжгалузевої, а згодом і до міжрегіональної та міжнародної. Як результат це веде до глобалізації форм і масштабів конкуренції, до трансформації національних ринків у єдиний глобальний ринок. З останньої чверті ХХ ст. цінова конкуренція існує лише на ринку сировинних товарів (продукції добувних галузей та сільського господарства). На інших ринках панує нецінова конкуренція, яка стає найперспективнішим методом глобальної конкурентної боротьби. Конкуренція за якість продукції практично переносить центр ваги у суперництві компаній до сфери НДПКР, що надає конкурентному процесові характеру небаченої нерівномірності і суперечливості. Це суперництво, з одного боку, охоплює насамперед,